

บทที่ 2

แนวความคิดเรื่องพระเจ้าของพุทธทาสภิกขุ

2.1 ความเป็นมาของแนวคิดเรื่องพระเจ้าของพุทธทาสภิกขุ

พุทธศาสนาเถรวาทมักเป็นที่เข้าใจว่า “เป็นศาสนาอเทวนิยม” ที่ปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้า และดูเหมือนคำสอนเรื่องพระเจ้าจะไม่จำเป็นสำหรับพุทธศาสนาเพราะพุทธศาสนามีความเชื่อในเรื่องความเพียร ให้พึ่งตัวเอง ไม่หวังพึ่งสิ่งภายนอก ทำดี ได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว คนจะได้รับผลของกรรมที่ตนเองทำ ไม่มีสิ่งจะคลบับควลดหรือลงโทษให้ได้ แต่ในเรื่องนี้ อาจารย์พุทธทาสกลับไม่เห็นอย่างนั้น ท่านกล่าวว่า...

“การที่เขาจัดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่มีพระเจ้านั้น ถูกครึ่งเดียวเท่านั้น คือ ไม่มีพระเจ้าอย่างบุคคล แต่มีพระเจ้าอย่างที่มิใช่บุคคล!...พุทธบริษัทได้รับคำสั่งสอนกันมาว่า ในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้านั้นเป็นเพราะให้คำจำกัดความของคำว่าพระเจ้าไม่สมบูรณ์ และเขาไปเล็งถึงพระเจ้าในแบบศาสนาอื่น เช่นศาสนาฮินดู คริสต์ศาสนา เป็นต้น ซึ่งคำบรรยายหรือคำสั่งสอนบางส่วน พุคไว้ ในลักษณะที่พระเจ้าเป็นบุคคล พุทธศาสนาไม่ยอมรับพระเจ้าอย่างนั้น ก็เลยปฏิเสธหมดทีเดียวว่า ในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า แต่โดยเนื้อแท้ที่จริงแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่โดยไม่มีพระเจ้า หรือไม่มีสิ่งใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า”

อาจารย์พุทธทาสได้ตีความบางสิ่งที่พุทธศาสนาสอนว่ามีคุณสมบัติเช่นเดียวกับพระเจ้า การตีความดังกล่าวนับได้ว่าแปลกไปจากความเชื่อเดิมของพุทธศาสนาเถรวาทกระแสหลัก การตีความเรื่องพระเจ้าของอาจารย์พุทธทาสนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากวัตถุประสงค์เรื่องการเปรียบเทียบทางศาสนาตามปณิธานที่ท่านประกาศไว้ตลอดชีวิตการทำงานคือ

“สำหรับอาตมานั้น ท่านทั้งหลายก็ได้ทราบ เพราะได้ยินได้ฟังมาหลายหนแล้วว่า อาตมามีปณิธานที่ตั้งไว้ สามประการด้วยกันคือ

ข้อที่ ๑ คือจะทำความเข้าใจระหว่างศาสนาให้จนได้

ข้อที่ ๒ จะทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตนๆ

ข้อที่ ๓ จะช่วยให้ทุกคนถอนตัวออกมาเสียจากวัตถุนิยม คือความลุ่มหลงในเรื่องเนื้อหนัง

¹ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร:ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 39.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

อาตมามีปณิธานที่ตั้งไว้อย่างแน่วแน่อย่างนี้ และจนตลอดชีวิต พุคไว้เสียเลย ว่า จนตลอดชีวิต³

การทำความเข้าใจระหว่างศาสนาอาจารย์พุทธทาสเห็นว่า ต้องทำเพราะเป็นการสร้างไมตรีความเป็นหนึ่งเดียว ลดความขัดแย้งระหว่างศาสนา ความขัดแย้งระหว่างศาสนาดังกล่าวเป็นเหตุให้รู้สึกว่าศาสนาแต่ละศาสนามีความแตกต่างกัน จนเป็นข้าศึกแก่กัน อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า ในการทำความเข้าใจกันระหว่างศาสนานั้น ทุกคนควรเข้าใจเนื้อหาที่เป็นแก่นแท้ของแต่ละศาสนา มิใช่เพียงแค่เปลือกนอก ที่เป็นพิธีเท่านั้น ถ้าทุกคนเข้าใจหัวใจคำสอนศาสนาของตนๆ ก็สามารเข้าใจศาสนาอื่นได้เช่นกัน เพราะทุกศาสนาเหมือนกันโดยเนื้อแท้ ท่านกล่าวว่าศาสนานั้นเปรียบเสมือนน้ำ แม้จะเป็นน้ำอะไรก็ตาม น้ำส้ม น้ำปัสสาวะ น้ำครำ ในท้ายที่สุดต่างก็มีน้ำอันบริสุทธิ์อยู่ภายใน เพียงแต่มีสิ่งอื่นเจือปนอยู่เท่านั้นเอง ถ้าเราเอาสิ่งที่เจือปนนั้นออกไปก็จะเหลือแต่น้ำบริสุทธิ์ ฉะนั้นศาสนาทุกศาสนาก็ฉนั้น อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างศาสนาเพื่อให้เห็นว่าทุกศาสนาต่างก็สอนสิ่งเดียวกันหรือคล้ายกันนั้นจะทำให้เกิดประโยชน์แก่ทุกคนด้วยกัน คือ

ข้อที่ 1 ผลดีในระหว่างชาติ ด้วยเหตุที่ในแต่ละชาติ ต่างมีศาสนาของตน บางครั้งการยึดถือศาสนาของตนในชาตินั้นก็เป็นการกีดกัน คูหมิ่นคูถูกศาสนาอื่น เป็นเรื่องทำให้เกิดความแตกต่างไม่สามัคคี หรือแม้แต่ในบางครั้งก็เอาศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อจะครอบงำชาติอื่น เมื่อเราทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างศาสนาแล้ว ผลดีที่จะได้คือความเป็นปฏิปักษ์กันทางเชื้อชาติก็หมดไป เพราะโดยเนื้อแท้แล้วทุกศาสนาสามารถเข้ากัน หรือเป็นอย่างเดียวกัน โดยหัวใจคำสอนของแต่ละศาสนา

ข้อที่ 2 ผลดีแม้ภายในชาติเดียวกัน ในบางชาติหรือบางประเทศ มีการนับถือศาสนา ในแง่ศาสนาก็อาจเป็นเครื่องให้เกิดความขัดแย้งต่อกัน แต่ถ้าเราเข้าใจถึงหัวใจแห่งคำสอนของแต่ละศาสนาอันเดียวกัน เหมือนกันแล้ว ผลดีก็จะทำให้คนในชาติอยู่ร่วมกันได้ ไม่เกิดปัญหาดังกล่าว

ข้อที่ 3 ผลดีระหว่างญาติ ในบางครั้งญาติของเราไปนับถือศาสนาอื่น ถ้าเราเข้าใจร่วมกันระหว่างศาสนา ความแตกต่างก็จะไม่เกิด

ข้อที่ 4 ผลดีระหว่างบุคคล คนแต่ละคนที่ถือศาสนาต่างกัน เป็นเหตุให้เห็นคนอื่นที่ต่างออกไป เหตุเพราะเขาถือศาสนาอื่นที่ต่างจากตน การเข้าใจระหว่างศาสนาก่อให้เกิดผลดีที่จะทำให้ออกไป

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

คนเหล่านี้อยู่ร่วมกัน ไม่ทำให้เกิดความแตกต่างเพราะทุกศาสนาสามารถเข้ากันได้ โดยมีหัวใจคำสอนที่เป็นเนื้อแท้เหมือนกัน

ข้อที่ ๕ ผลดีระหว่างสามภรรยา ชาย-หญิงที่สมรสกันข้ามศาสนา จะได้รับผลดีจากการเปรียบเทียบเข้าใจร่วมกันระหว่างศาสนา คือ ไม่เห็นความแตกต่างระหว่างศาสนา สามารถเข้ากันอยู่ร่วมกันได้ อาจารย์พุทธทาส เล็งเห็นประโยชน์ดังที่ได้กล่าวมานี้จึงพยายามศึกษาเปรียบเทียบทำความเข้าใจกันในระหว่างศาสนา⁴

ในการทำความเข้าใจระหว่างศาสนานั้น สิ่งหนึ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นคือความแตกต่างของคำสอนของแต่ละศาสนา ความแตกต่างที่เห็นชัดที่สุดก็คือมโนทัศน์เรื่องพระเจ้า เพราะศาสนาหลักๆ มีคำสอนผูกโยงเกี่ยวกับพระเจ้า แม้จะเรียกชื่อที่ต่างกันเช่น พระเยโฮวาห์, พระพรหม, พระอัลเลาะห์ เป็นต้น แต่โดยภาพรวมค่อนข้างชัดว่า ต่างก็เชื่อว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่เที่ยงแท้และสิ่งนี้เป็นต้นตอที่มาของสิ่งทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้อาจารย์พุทธทาสจึงเลือกเปรียบเทียบ มโนทัศน์เรื่องพระเจ้าเป็นประเด็นหลักในการเปรียบเทียบทำความเข้าใจในระหว่างศาสนา* เพื่อหาจุดเชื่อมระหว่างศาสนาที่แตกต่างกันให้เข้ากันได้

2.2 ทฤษฎี ภาษาคน ภาษาธรรม

มโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในความคิดของอาจารย์พุทธทาสสัมพันธ์กับทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมของท่าน ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมนี้เกิดจากการที่อาจารย์พุทธทาสเห็นข้อจำกัดในการใช้ภาษาคนที่ไม่สามารถแสดงความจริงได้ทั้งหมด ทำให้เกิดปัญหาในการตีความคัมภีร์และเข้าใจคำสอนทางศาสนา

“ข้อที่ท่านทั้งหลายส่วนมากไม่เข้าใจในธรรมะอันลึก ซึ่งแสดงอยู่แล้วเป็นอันมาก ได้ยินได้ฟังกันอยู่เป็นอันมากก็ยังไม่เข้าใจเกิดความสงสัยขึ้นว่า ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ค้นไปค้นมาในที่สุดก็พบว่า เนื่องด้วยคน โดยมากรู้แต่ภาษาธรรมดา คือ ภาษาชาวบ้านพูด หรือเรียกว่า ภาษาคนธรรมดา

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-9.

⁵ อาจารย์พุทธทาสเลือกศาสนาคริสต์เป็นหลัก ท่านให้เหตุผลว่า “เพราะเห็นว่ามันพอ คือเอาศาสนาคริสต์เป็นหลัก ในบรรดาศาสนาที่มีพระเจ้าเป็นเครื่องยึดถือ เราเอาศาสนาคริสต์เป็นหลักศาสนาเดียวก็พอ ศาสนายิวหรือศาสนาอิสลามก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือในบรรดาศาสนาที่มีพระเจ้าฝ่ายตะวันตกนั้น มันก็มีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า มันก็เท่ากับทำความเข้าใจระหว่างศาสนาทุกศาสนา” เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ไม่ค่อยจะรู้ภาษาธรรมและไม่เคยคิดว่ามีภาษาอีกภาษาหนึ่งซึ่งแตกต่างแทบจะตรงข้ามก็มีนั้นเป็นภาษาธรรมะ”⁶

ตามทัศนะของอาจารย์พุทธทาส ภาษาคนคือภาษาในระดับคนธรรมดาใช้ เป็นภาษาที่ใช้สื่อสารในโลก ในชีวิตประจำวัน เป็นภาษาเป็นไปตามวัตถุ ตามความรู้สึกของคนทั่วไป อิงอาศัยอยู่กับวัตถุเป็นพื้นฐาน ส่วนภาษาธรรมนั้นเป็นภาษาที่สื่อความหมายอันลึกเหนือภาษาคนขึ้นไป เป็นภาษาที่อิงอยู่กับนามธรรม ซึ่งบ่งให้เห็นถึงธรรมหรือความหมายของความจริงในส่วนลึก ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุ ภาษาธรรมนั้นอยู่ในระดับขั้นของผู้ใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งที่ป็นนามธรรม

“ภาษาจึงมีอยู่เป็น ๒ ภาษาคือ ภาษาคนอย่างหนึ่ง และภาษาธรรมอย่างหนึ่ง ภาษาคนนั้นเอาไปตามทางของวัตถุตามทางที่รู้สึกได้ตามคนธรรมดาที่รู้สึก และอาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน ไม่ได้อาศัยธรรมเป็นพื้นฐาน จึงพูดแต่เรื่องวัตถุพูดแต่เรื่องโลก พูดแต่เรื่องที่ได้ด้วยตาตามธรรมดาสามัญชน ส่วนภาษาธรรมนั้นเป็นไปในทางนามธรรมที่ไม่เห็นตัว ไม่เนื่องด้วยวัตถุ ต้องมีปัญญาเห็นนามธรรมเหล่านั้นแล้ว จึงจะพูดเป็นและให้ความหมายเป็น จึงพูดกันอยู่แต่ในหมู่ผู้เห็นธรรม นี้เป็นภาษาธรรม ภาษานามธรรมที่เหนือไปจากวัตถุ”⁷

อาจารย์พุทธทาสอธิบายว่าการใช้ภาษาคนเป็นการใช้ภาษาที่เกี่ยวกับโลกทางวัตถุ (Physical way of speaking) ส่วนภาษาธรรมเป็นภาษาที่อยู่เหนือวัตถุ (Metaphysical way of speaking) การไม่เข้าใจในทฤษฎีนี้ ทำให้เกิดอุปสรรคในการทำสมาธิเข้าใจคัมภีร์ทางศาสนาหรือตีความพิศๆ อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า เพราะคนส่วนใหญ่เข้าใจความหมายของคัมภีร์ศาสนาในแง่ภาษาคน ไม่เข้าใจความหมายในภาษาธรรม ทำให้เราไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำสอนหรือคัมภีร์ทางศาสนา อันเป็นเหตุให้เกิด ความเข้าใจผิด ความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และความขัดแย้งวิวาทกัน

“เพราะคนจมมุดอยู่ในโลกเหมือนนอนจมอยู่ในคู จึงรู้แต่ภาษาคน ไม่รู้ภาษาธรรม เพราะมัวจมมุดแต่ในโลก เหมือนนอนจมอยู่ในคู เหมือนใส่เดือนจมอยู่ในดิน เหมือนปลาจมอยู่ในน้ำ เหมือนนกไม่เห็นฟ้า ดังนั้น คนจึงไม่รู้ภาษาธรรม คนรู้แต่ภาษาคน เลย์ฟังภาษาธรรมไม่รู้”⁸

*เนื่องจากว่า การเปรียบเทียบระหว่างศาสนาของอาจารย์พุทธทาสนั้น ท่านทำการศึกษาเปรียบเทียบหลายประเด็นมิได้จำกัดแต่เพราะเรื่องพระเจ้าเท่านั้น แต่ในที่นี้ต้องการศึกษาเฉพาะเรื่องพระเจ้า เพราะเกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่กำลังทำอยู่นี้ เหตุผลก็คือประเด็นเรื่องพระเจ้าเป็นประเด็นใหญ่ ถ้าอธิบายการเชื่อมโยงประเด็นนี้ได้ ก็สามารถอธิบายประเด็นอื่นได้ไม่ยาก เพราะในบรรดาศาสนาที่มีพระเจ้า ล้วนมีคำสอนทั้งหมดผูกโยงกับเรื่องพระเจ้า-ผู้วิจัย.

⁶ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า 1.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

อาจารย์พุทธทาสคิดว่า การทำความเข้าใจหรือตีความหมายจากคัมภีร์จำเป็นต้องรู้ทั้งสองภาษาคือทั้งภาษาคนและภาษาธรรม ถือเอาความหมายทั้งสองด้าน โดยท่านได้อ้างข้อความในพระไตรปิฎกมาสับสนุนว่า อปฺปมคฺโค อู โภ อตุเถ อธิคฺคฺหาติ ปณฺฑิตฺโต⁹ ท่านตีความข้อความนี้ว่า หมายความว่า ผู้ที่เป็นบัณฑิตนั้น ย่อมถือนเอารรถทั้งหลายทั้งสองด้านได้ ต้องรู้ความหมายได้สองภาษา ทั้งฝ่ายที่เป็นภาษาคนและฝ่ายภาษาธรรม¹⁰ ตามทัศนะอาจารย์พุทธทาสนั้น คัมภีร์ทางศาสนาต่างๆ ที่ใช้กันอยู่นั้นล้วนแต่บรรจุด้วยภาษาสองอย่างนี้ ทั้งภาษาคนและภาษาธรรม แต่เพราะเหตุที่คนส่วนใหญ่เข้าใจเพียงภาษาคนไม่เข้าใจภาษาธรรม จึงถือนเอาความหมายกันแต่ภาษาคนเท่านั้น ในส่วนที่เป็นภาษาธรรมก็ตีความหมายอย่างเป็นทางการคน จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดและความเข้าใจไม่ตรงกัน¹¹ การเข้าใจภาษาธรรมจึงมีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจหรือตีความคัมภีร์ศาสนาทุกศาสนา มิใช่จำกัดแต่เพียงความรู้และเข้าใจเพียงภาษาคนเท่านั้น ในการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างศาสนา อาจารย์พุทธทาสจึงพยายามเน้นในเรื่องความเข้าใจภาษาทั้งสองนี้

“ถ้าเราจะทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างสองศาสนา เราจะต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะตีความหมายแห่งภาษาธรรมในศาสนาของตนๆ ให้ถูกต้อง จึงจะนำผลดี ถ้าต่างฝ่ายต่าง ยืนยันข้อความในพระคัมภีร์ของตนๆ อย่างเป็นทางการคนตรงตามตัวหนังสือไปหมดแล้ว ไม่มีทางที่ศาสนาใดจะลงรอยกันกับศาสนาอื่นได้แม้แต่นิดเดียว จะวิวาทและคูหมิ่นกัน จนเกิดเป็นผลร้ายขึ้นแก่โลก เพราะปัญหาระหว่างศาสนานั้นเอง”¹²

ในการเสนอว่า เราควรเข้าใจคำสอนในศาสนาตามภาษาธรรม อาจารย์พุทธทาสได้ยึดเอาเรื่องประโยชน์ที่ได้จากการตีความเป็นหลัก ถ้าการตีความนั้นเป็นผลก่อให้เกิด “ประโยชน์แก่คนส่วนมาก” อาจารย์พุทธทาสเห็นว่าเป็นการตีความที่ไม่มีทางที่จะผิดได้เลย ซึ่งเราอาจจะยึดสิ่งนี้เป็นเกณฑ์ในเรื่องการตีความของท่านได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้

“การตีความหมายของคำคำใด ในศาสนาใด ถ้าเป็นไปเพื่อความแตกร้าง ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์เป็นส่วนรวมแล้ว การตีความแห่งคำนั้นเป็นของผิดหรือไม่ตรงต่อพระประสงค์

⁹ บาลีตอนนีปรากฏใน สุตต.ส. สคาถาวคฺโค พระไตรปิฎกเล่มที่ 15 ข้อที่ 380 หน้า 126 ว่า

อปฺปมคฺโค อู โภ อตุเถ อธิคฺคฺหาติ ปณฺฑิตฺโต
 ทิฏฺฐเต ฐมฺเม จ โย อคฺโค โย จคฺโค สมฺปรายิโก
 อตฺถาภิสฺมยา ซีโร ปณฺฑิตฺโตติ ปวฺจฺจตีติ ฯ

¹⁰ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปี พ.ศ. ที่พิมพ์), หน้า 3-4.

¹¹ พุทธทาสภิกขุ, คริสต์ธรรมและพุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529), หน้า 20.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 23-24.

ของพระเจ้า หรือเป็นการกระทำของชาตนาหรือพญามารนั่นเอง ข้าพเจ้าขอยืนยันไว้ในที่นี้ว่า การตีความแห่งคำใด แห่งศาสนาใด ในที่ประชุมโลกก็ตาม ถ้ายินยอมกันให้ตีความไปในทางที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่มนุษย์เป็นเบื้องหน้าแล้ว โดยไม่ต้องคำนึงถึงประเพณี (Tradition) ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้แล้ว การตีความนั้น ไม่มีทางที่จะผิด¹³

อาตมาก็อยากจะบอกกล่าวท่านทั้งหลายเสียเลยว่า การที่จะตีความพระคัมภีร์ หรือตีความเรื่องสำคัญใดๆ ก็ตามว่าผิดหรือถูกนั้น ขอให้ตีความในลักษณะที่ว่า ถ้ามันเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ หรือเป็นประโยชน์แก่บุคคลคนหนึ่งหรือบุคคลทั้งหมดก็ตาม เห็นอยู่ชัดว่า กระทำลงไปอย่างนั้นแล้ว มันเป็นประโยชน์แล้วก็ให้ถือว่าการตีความนั้นถูกต้อง ถ้าตีความลงไปแล้ว ความหมายนั้น ไม่แสดงว่าเป็นประโยชน์ หรือประพฤติตามเข้าแล้ว ไม่เป็นประโยชน์แก่ใครเลย ก็ให้ถือว่ามัน ไม่ถูกต้อง หมายความว่าอย่าเอาถูกต้องตามตัวหนังสือ อย่าเอาถูกต้องตามคำพูด อย่าเอาตามเหตุผล ของคนที่มีเหตุผลจัดจ้าน หรืออะไรก็ตาม ให้เอาตามที่มองเห็นชัดอยู่ ว่ากระทำตามนั้นแล้ว มันเป็นประโยชน์ที่พึงปรารถนาจริงๆ แล้วก็นั่นแหละคือการตีความที่ถูกต้อง แม้ที่สุดบัดนี้เราจะตีความอะไรก็ตาม แม้แต่จะแปลหนังสือก็ตาม เมื่อมันเกิดปัญหาขึ้นมาว่าผิดหรือถูกอย่างไรกันแน่แล้ว ก็ต้องถือหลักอย่างนี้ทั้งนั้น แปลความอย่างไร ตีความอย่างไร ทำลงไปแล้ว มันเป็นประโยชน์เห็นอยู่ชัดๆ ก็ให้ถือว่ามันเป็นความถูก อย่างน้อยมันก็เป็นความถูกอย่างหนึ่ง ในหลายๆ อย่าง แม้ว่าความเป็นประโยชน์ มันจะมีหลายอย่าง มันก็ถูกต้องด้วยกันทุกอย่าง¹⁴

สรุปความแล้ว ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรม เป็นข้อเสนอของอาจารย์พุทธทาสที่พยายามจะชี้ให้เห็นว่า ภาษาทางศาสนานั้นมีด้วยกันสองภาษา ภาษาคนอาจก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกันในการทำความเข้าใจคำสอนทางศาสนา จึงต้องอาศัยปัญญาพิจารณาในอีกภาษาหนึ่งซึ่งเรียกว่าภาษาธรรม การตีความคำศัพท์หรือคำสอนในศาสนาควรกระทำบนพื้นฐานของความเข้าใจว่า มีความหมายภาษาธรรมซ่อนเร้นอยู่ในภาษาคน และความหมายในระดับภาษาธรรมนี้เองเป็นความหมายอันจริงแท้ ทุกศาสนาถ้ามองความหมายในระดับภาษาธรรมแล้วจะพบว่า มิได้มีความแตกต่างกันแต่อย่างใด สามารถเข้ากันได้ทุกศาสนา อาจารย์พุทธทาสมีสมมุติฐาน (assumption) ว่าทุกศาสนามีความจริงเดียวกัน ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมถือได้ว่าเป็นแนวความคิดพื้นฐานที่อาจารย์พุทธทาสใช้ในการตีความคัมภีร์หรือคำสอนในพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมนี้ได้ถูกนำมาใช้ในการตีความมนโฑศน์เรื่องพระเจ้าด้วยเช่นกัน เพราะอาจารย์พุทธทาสเห็นว่าถ้ามนุษย์ยังเข้าใจพระเจ้าในระดับภาษาคนกันอยู่ มนุษย์ก็ยังไม่เข้าถึงพระเจ้าที่แท้จริง ดังนั้น ถ้าเราจะพูดถึงพระเจ้าที่แท้จริงเราจะต้องพูดกันในระดับภาษาธรรม¹⁵ “การตีความในถ้อยคำ

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-33.

¹⁴ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 55-56.

¹⁵ พุทธทาสภิกขุ, คริสต์ธรรมและพุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529), หน้า 87-89.

ทางศาสนา เช่นคำว่า พระเจ้า คำว่า ธรรม ศาสนา กรรม ความรอด กระทั่งคำว่า มรรค ผล นิพพาน แม้ที่สุดแต่คำว่า โลก เป็นต้น ทั้งหมดนี้จะต้องยอมให้ตีความกันในลักษณะที่เป็นภาษาธรรม ไม่ใช่ภาษาคนตามตัวหนังสือ”¹⁶

2.3 มโนทัศน์เรื่องพระเจ้าของพุทธทาสภิกขุ

2.3.1 พระเจ้าที่เป็นบุคคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน

ในยุคต้นๆ อาจารย์พุทธทาสเสนอมโนทัศน์เรื่องพระเจ้าในงานเขียนบางชิ้นเช่น ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้า กรรม-อนัตตา¹⁷ ในหนังสือเล่มนี้อาจารย์พุทธทาสมีความคิดค่อนข้างจะปฏิเสธความเชื่อเรื่องพระเจ้าที่เป็นบุคคล ท่านกล่าวว่า

“ตามลัทธิของผู้ถือในพระเป็นเจ้าทุกๆ ลัทธิถือว่า พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ความทุกข์เกิดจากการที่มนุษย์ทำผิดประสงค์ของพระเป็นเจ้า และมนุษย์เจริญชีวิตอยู่ในโลกเพื่อทำให้ถูกพระทัยของพระเป็นเจ้า แล้วมีการเข้าร่วมกับพระเป็นเจ้าเป็นจุดหมายปลายทาง แต่ถ้าเพิ่งเล็งด้วยสายตาแห่งพุทธบริษัท หรือตามพระพุทธรูปแล้ว ปัญหาทั้งหมดนี้ไม่อาจเนื่องกันไปหมด เพราะว่าไม่มีพระเป็นเจ้า โลกไม่เกี่ยวกับพระเป็นเจ้าผู้สร้างชนิดที่เป็นบุคคลในนิยายของฝ่ายที่เชื่อเช่นนั้น ความทุกข์ของโลกมาจากความโง่เขลาของโลกเอง และจากธรรมชาติล้วนๆ ก็มี ไม่เกี่ยวกับพระเป็นเจ้า และตามอุคมคติแห่งพุทธศาสนา...จุดหมายปลายทางของมนุษย์คือ ความหลุดพ้นจากปวงทุกข์นั่นเอง”¹⁸

ขอให้สังเกตว่า พระเจ้าที่อาจารย์พุทธทาสปฏิเสธนี้ คือพระเจ้าที่เป็นบุคคล พระเจ้าที่มีลักษณะเช่นนี้อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า เป็นพระเจ้าที่เพียงสมมุติให้เป็นบุคคลาธิษฐาน เพื่อรู้และ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

¹⁷ พุทธทาสภิกขุ, ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้า กรรม-อนัตตา (กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา, ไม่ปรากฏ พ.ศ.ที่พิมพ์) (เป็นงานเขียนตอบปัญหาเรื่องพระเจ้าแก่บาทหลวง ยอห์น อุลลิอานา เมื่อ พ.ศ. 2482 ซึ่งแสดงความคิดของอาจารย์พุทธทาสในยุคต้นๆ เมื่อเทียบกับงานเขียนที่พูดถึงเรื่องพระเจ้าเล่มอื่นๆ เช่น *คริสต์ธรรม-พุทธธรรม, ใจความคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ* ประมาณ 2510 เป็นต้นมา เมื่อมองในแง่พัฒนาการทางความคิด งานเขียนหลังๆ อธิบายพระเจ้าได้ชัดขึ้น และมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น หนังสือเรื่อง “ปัญหาเกี่ยวกับพระเจ้าผู้เป็นเจ้า กรรม-อนัตตา” ในที่หลายแห่งเมื่ออาจารย์พุทธทาสจะกล่าวในเชิงปฏิเสธว่า พุทธศาสนาปฏิเสธเรื่องพระเจ้า, พระเจ้าไม่จำเป็นสำหรับพุทธ, แต่พระเจ้าที่ท่านปฏิเสธนี้ล้วนเป็นพระเจ้าที่เป็นบุคคลาธิษฐาน ไม่ใช่พระเจ้าแบบธรรมาธิษฐานที่ท่านตีความให้ความหมายใหม่-ผู้วิจัย

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

เข้าใจกันตามธรรมดาตามนุษย์เท่านั้น ในพุทธศาสนาไม่มีพระเจ้าเช่นนี้¹⁹ แต่ถ้าตีความพระเจ้าด้วยความหมายใหม่ที่ต่างไปจากเดิม เป็นความจริงหรือธรรมชาติ พระเจ้าชนิดนี้ อาจารย์พุทธทาสคิดว่า เป็นไปได้ พระเจ้าแบบหลังนี้เป็นพระเจ้าที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นตัวบุคคล แต่เป็นความจริง เป็นกระบวนการเหตุปัจจัยหรือเป็นกฎธรรมชาติ อาจารย์พุทธทาสเสนอว่า พระเจ้าในทัศนะของพุทธศาสนาคืออวิชาและกฎแห่งกรรมนั่นเอง ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงชี้แนวทางแห่งพระเป็นเจ้าที่เป็นตัวคนสมมุติไว้เลย แต่ได้ทรงชี้แนวทางแห่งธรรมที่ตรงกับเรื่องหรือตัวพระเป็นเจ้าไว้อย่างแจ่มชัด คือ อวิชา และกรรมสภาพดังกล่าวแล้ว ซึ่งเป็นอันกล่าวได้ว่า พระองค์ได้ตรัสเรื่องพระเจ้าไว้เหมือนกัน ในฐานะเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ควบคุมโลก แต่ว่ามีใจพระเป็นเจ้าที่เป็นตัวคนดังเรื่องนิยายนั้น ๆ จึงเป็นอันว่าผู้ถามกับผู้ตอบจะต้องทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่า คำว่า “พระเป็นเจ้า” นั้น มีความหมายเป็นสองชั้น คือ ชั้นบุคลาธิษฐานหรือบุคคลสมมุติชั้นหนึ่งและธรรมาธิษฐานอันมิใช่สมมุตินั้นอีกชั้นหนึ่ง ถ้าหมายถึงพระเป็นเจ้าตามนัยบุคคลสมมุติโดยตรง และไม่ยอมรับว่าเป็นเพียงบุคคลสมมุติ ซึ่งจะต้องแปลเป็นความจริงชั้นปรัชญาอีกต่อหนึ่งแล้ว คำตอบในเรื่องนี้ของข้าพเจ้าจะมีแต่เพียงสั้น ๆ ว่า “เปล่า พระองค์มิได้ทรงชี้แนวไว้เลยในเรื่องพระเจ้า” เท่านั้น แต่ถ้ายอมให้มีความหมายอันกว้างท่านเองที่กล่าวแล้ว ขอตอบว่า พระองค์ได้ทรงชี้ไว้มากมายทีเดียว”²⁰

ตามทัศนะของอาจารย์พุทธทาส อวิชาคือสภาพแห่งความไม่รู้หรือสภาพที่ยังไม่มีใครรู้ว่าอะไร เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวงขึ้นในโลก เหตุผลก็คือสิ่งต่างๆ ในโลกนี้เต็มไปด้วยความสับสน ยุ่งยาก มันจึงเป็นไปได้ว่ามาจากอวิชาเป็นผู้สร้าง อวิชานั้นเป็นธรรมชาติในฐานะเบื้องต้นของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย แต่เป็นธรรมชาติแห่งความมืดบอด มีสภาพแห่งความไม่รู้ผู้นั้น สภาพแห่งความมืดบอดอันนี้ จุดตัวเองให้คลอเคลียเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ²¹ เป็นเหตุให้เกิดอำนาจหมุนเวียน ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติของทุกๆ สิ่งบรรดาที่เป็นสังขตธรรมหรือของทุกๆ สิ่งในสากลจักรวาลนี้ อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า ตามหลักฐานคัมภีร์ อวิชาเป็นต้นเงื่อนแห่งกระบวนการเหตุปัจจัย²² เมื่อเราขึงสาวขึ้นไปเพียงใด ก็จะพบเพียงเรื่องของธรรมชาติล้วนๆ มีอวิชาเป็นต้นเงื่อน ในฐานะที่เป็น

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 14-15.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

²² พุทธทาสภิกขุ, “ชีวิตกับนิพพาน” ใน นิพพาน (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาจัดพิมพ์, ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์), หน้า 138. (ตามหลักปฏิจจนูปปาต : อวิชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป ฯลฯ)

ผู้สร้างสิ่งเหล่านี้มา²³ ด้วยเหตุนี้ อวิชาเขาก็คือพระเจ้าผู้สร้าง เป็นตัวยืนโรงของสากลจักรวาล อาจารย์พุทธทาสเห็นว่าแม้ “อวิชา” จะเป็นผู้สร้างสิ่งต่างๆ มา แต่สิ่งเหล่านี้ก็สามารถวิวัฒนาการไปสู่ “วิชา” วิชาจึงเป็นวิวัฒนาการออกมาจากสิ่งนั้นๆ เองแล้วกลับไปทำลายสิ่งนั้น เช่นเดียวกับ สนิมอันเกิดจากเหล็กกักคินเหล็กฉะนั้น

ส่วนกฎแห่งกรรมนั้นสร้างความยุติธรรมให้ผู้ทำกรรมได้รับผลตามสมควรแก่กรรมที่ตนทำเสมอ อาจารย์พุทธทาสเสนอว่า อวิชาเป็นผู้สร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นและในสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนั้นมันใส่กฎแห่งกรรมเข้าไปด้วย กฎแห่งกรรมนี้แฝงตัวเองอยู่ในสิ่งทั้งหลายคอยควบคุมดูแลสิ่งที่มันแฝงอยู่ ทั้งในสิ่งที่มีชีวิตวิद्यูณและไม่มีชีวิตวิद्यูณนั้นให้เป็น ไปอย่างเด็ดขาดตามกฎของมัน²⁴ เนื่องจากกฎแห่งกรรมมีการเคลื่อนไหวในลักษณะเหตุ-ผล กฎแห่งกรรมจึงดูแลสิ่งทั้งหลายให้ได้รับผลตามเหตุของมัน การเคลื่อนไหวอันเป็นเหตุและผลในสิ่งที่ไม่มีเจตนา อาจารย์พุทธทาสเรียกว่า กิริยาและปฏิกิริยา (เช่น แก้วน้ำที่ตกสู่พื้นแล้วแตก อากาศที่แก้วน้ำหล่นลงสู่พื้น เราเรียกว่ามันเป็นกิริยาที่เคลื่อนไหวซึ่งอาจจะมาจากเหตุปัจจัยต่างๆ ส่วนปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นก็คือแก้วน้ำแตก) ส่วนในสิ่งที่มีเจตนา เรียกว่า วิบากและผล²⁵ ผู้ที่ทำความดีหรือช่วยยอมได้รับการดูแลภายใต้กฎแห่งกรรมนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในยุคต่อมา อาจารย์พุทธทาสได้อธิบายแนวคิดเรื่องพระเจ้าให้ละเอียดลงไปอีกเช่นอธิบายว่าเป็นเพราะคนเรามีความกลัวและสงสัยบางสิ่งบางอย่างที่มองไม่เห็นในปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความกลัวที่เกิดขึ้นดังกล่าวจึงนำไปสู่ความเชื่อว่ามีอะไรสักอย่างที่เป็นสิ่งสูงสุดอยู่เบื้องหลังคอยดูแลควบคุมอยู่ เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง วิทยาศาสตร์ต่างๆ มนุษย์จึงคิดหวังและเชื่อว่า น่าจะมีอะไรบางอย่างที่มีอำนาจสูงสุดอยู่เบื้องหลังบันดาลให้เกิดสิ่งเหล่านี้ จึงได้เกิดแนวความเชื่อเรื่องสิ่งสูงสุดไว้สองฝ่ายคือ ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า มีสิ่งสูงสุดที่เป็นบุคคล ที่คอยดูแลสิ่งต่างๆ อยู่ จนในที่สุดก็พากันเรียกสิ่งสูงสุดดังกล่าวนี้ว่าพระเจ้า การเคารพและเชื่อถือพระเจ้าก็มักออกมาในลักษณะของการอ้อนวอนให้พระเจ้าช่วยเหลือ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่ง ตอนแรกอาจจะมีความเชื่อในเรื่องอำนาจลึกลับที่กล่าวมาข้างต้น แต่เมื่อได้มีความฉลาดมากขึ้น เขาก็พบว่าสิ่งสูงสุดที่ว่านั้นไม่อาจช่วยเหลือมนุษย์ได้จริง โดยเฉพาะช่วยบรรเทาความทุกข์อันเกิดจากกิเลสภายในใจ เขาจึงพยายามหาทางที่เอาชนะความทุกข์นี้ให้ได้ ในที่สุดก็มาค้นพบเรื่องของกฎธรรมชาติ ที่คอยดูแล ควบคุมสิ่งต่างๆ อยู่ จึงเข้าใจว่า

²³ พุทธทาสภิกขุ, ปัญหาเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า กรรม-อนัตตา (กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา, ไม่ปรากฏ พ.ศ.ที่พิมพ์) หน้า 27.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมันก็เป็นเรื่องของกฎธรรมชาตินั่นเอง ไม่มีอะไรนอกเหนือกฎธรรมชาติไปได้ กฎธรรมชาตีก็น่าจะเป็นพระเจ้าของฝ่ายนี้ ความเคารพและเชื่อถือพระเจ้าที่เป็นกฎธรรมชาตีมักออกมาในรูปของการทำตามกฎธรรมชาติ ไม่ประพฤติกให้ผิดจากหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ แนวความคิดเรื่องสิ่งสูงสุดจึงแบ่งออกเป็นสองสายดังกล่าว²⁶ ซึ่งทัศนะหลังก็คือแนวความคิดในทางพุทธศาสนานั้นเอง

ตามการวิเคราะห์ของอาจารย์พุทธทาส แรกเริ่มทีเดียวนั้นพระเจ้าเกิดขึ้นมาโดยสัญชาตญาณของมนุษย์ในสมัยบรรพกาล พระเจ้าส่วนนี้เกิดมาจากความรู้สึกต้องการที่พึงจึงพยายามหาที่ยึดถือเป็นที่พึ่ง ถ้าเขายึดถือสิ่งใด สิ่งนั้นก็จะเป็นพระเจ้าสำหรับเขา “พระเจ้าที่เป็นความรู้สึก เกิดขึ้นมาโดยสัญชาตญาณ นั่นก็คือความรู้สึกของคนทุกคน ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาไหน โดยสัญชาตญาณเขารู้สึกว่าเขาไม่ปลอดภัย เขาต้องการที่พึ่ง เขาอยากจะมีอะไรเป็นที่พึ่ง ที่อุ่นใจถึงที่สุด อะไรๆ ก็ตาม ถ้าเขาคิดว่าจะเป็นที่พึ่งได้ เขาจะคิดพึ่งสิ่งนั้นในฐานะที่เป็นพระเจ้า นี่พระเจ้าเกิดขึ้นโดยความรู้สึกตามธรรมชาติของบุคคล นี่ก็มีอยู่ อะไรมันสนองความต้องการเขาได้ เป็นที่พอใจ เขาจะนับถือสิ่งนั้นเหมือนกับพระเจ้า”²⁷ ต่อมาพระเจ้าอันเกิดตามสัญชาตญาณนี้ได้ถูกนำมาจารึกไว้ในคัมภีร์ พระเจ้าในลักษณะนี้จึงไม่ต่างไปจากพระเจ้าข้างต้น “พระเจ้าตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ คือผลของการคิดนึกเรื่องพระเจ้าโดยสัญชาตญาณของคนแต่กาลก่อน ดังนั้น มันจึงไม่แปลกกัน พระเจ้าตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ จะมีเรื่องราวไปบรรจบได้กับพระเจ้า ที่มนุษย์คิดขึ้นมาตามความรู้สึกโดยสัญชาตญาณ²⁸” มีข้อที่ควรสังเกตว่าพระเจ้าตามสัญชาตญาณนี้คือพระเจ้าที่เป็นบุคคล พระเจ้าตามสัญชาตญาณที่ต่อมาได้รับการบันทึกไว้ในคัมภีร์ที่อาจารย์พุทธทาสกล่าวถึงนี่ก็คือพระเจ้าที่เป็นบุคคล การวิเคราะห์ของอาจารย์พุทธทาสข้างต้นไม่ครอบคลุมมาถึงพระเจ้าที่เป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่อมาอันเป็นผลมาจากการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพระเจ้าของปราชญ์ในศาสนาเทวนิยมเช่นทอมัส อะไควนัส (คริสต์) หรือสังกรจารย์ (ฮินดู) เป็นต้น

²⁶ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 127.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

2.3.2 พระเจ้าในพุทธศาสนาคือธรรมชาติ

พระเจ้าในพุทธศาสนาในทัศนะของอาจารย์พุทธทาสคือ “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมชาติ” ทัศนะนี้มาจากกรณีความพระพุทธรูปบางแห่งที่พระพุทธรูปเจ้าครุฑว่า “อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคคานัน อุนุปาทา วา ภิกขเว ตถาคคานัน จิตา ว สา ธาตุ ภิกขุทั้งหลาย พระตถาคตทั้งหลายจะเกิดขึ้นก็ตาม พระตถาคตจะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นย่อมตั้งอยู่เสมอ”²⁹ อาจารย์พุทธทาสเห็นว่าประโยคนี้เป็นประโยคที่สำคัญ เพราะเป็นการยืนยันว่ามี “สิ่งหนึ่ง” อยู่ สิ่งนี้อาจตีความได้ว่าเป็นต้นกำเนิดสิ่งทั้งหลายทั้งปวง สิ่งที่ว่านั้นก็คือ “ธาตุ” เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างนั้น ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้หรือไม่ก็ตาม

“ฟังดูให้ดี นี่คือลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” ในที่นี้ คือตั้งอยู่อย่างไม่เหมือนกับการตั้งอยู่ของสิ่งทั้งปวง แม้ว่ามันจะเป็นที่ออกมาของสิ่งทั้งปวง หรือว่ามันมีอยู่ในสิ่งทั้งปวง หรือควบคุมสิ่งทั้งปวงอยู่ หรืออะไรก็ตามแต่ ธาตุนี้ มันก็ไม่เหมือนกับสิ่งทั้งปวง คือมันมีตัวของมันเองโดยเฉพาะ ที่เรียกว่า ตถา-เป็นอย่างนั้น อวิตถา-ไม่คิดไปจากอย่างนั้น อนัญญตถา-ไม่เป็นไปโดยประการอื่นจากนั้น”³⁰

“ตถาคคือตัวพระเจ้า คือความเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างอื่น ไม่ได้ ไม่คิดไปจากความเป็นอย่างนั้น เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชา เป็นการตั้งอยู่ตามธรรมชา... นี่คือตัวกฎของธรรมชาติ ที่เป็นความหมายของคำว่า ธรรม ในความหมายที่ 2 เรียกว่า กฎธรรมชาติ นี่คือตัวพระเจ้าในพระพุทธศาสนา ที่นี้มันจะเป็นบุคคล ไม่ได้ จะเป็นบุคคล มีลักษณะอย่างบุคคล เหมือนพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ศาสนาฮินดู คริสต์ อิสลาม ไม่ได้ เพราะว่า เรามีพระเจ้าอย่างแบบที่มีใครคน แล้วทำไมไปเรียกพระเจ้า? ก็เพราะมีคุณสมบัติ มีลักษณะ มีสมรรถนะ มีอะไรทุกอย่างเหมือนกับพระเจ้าชนิดที่เขาเรียกกันอย่างคนๆ พระเจ้าอย่างคนเป็นปฐมเหตุของทุกสิ่งในสากลจักรวาล เราก็มียุทธเจ้าตถา นี้แหละ เป็นปฐมเหตุของทุกสิ่งในสากลจักรวาล พระเจ้าสร้างโลก เรว่ากฎแห่งตถา หรือตถาคคานันแหละสร้างโลก พระเจ้าควบคุมโลก เพิกถอนโลก เรว่ากฎตถาคคานัน นี้แหละ ควบคุมและสร้างโลก พระเจ้าอยู่ในที่ทุกหนทุกแห่ง เป็น Omnipotent ใหญ่กว่าสิ่งใด เรว่ากฎตถาคคานัน นี้แหละมันใหญ่กว่าสิ่งใด พระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁹ ปรากฏใน ส. นี. 16/61 ว่า “ภควา เอกทโวจ กตโม จ ภิกขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ชาติปฺจฺจยา ภิกขเว ชรามรณํ อุปปาทา วา ตถาคคานัน อุนุปาทา วา ตถาคคานัน จิตา ว สา ธาตุ ธมฺมภูจิตตา ธมฺมนิยามตา อิทปฺปจฺจยตา ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺชติ อภิสเมติ อภิสมฺพุชฺชิตฺวา อภิสเมตฺวา อาจิกฺขติ เทเสติ ปณฺณเปติ ปฏฺจเปติ วิวรติ วิภชติ อุตฺตานิโกโรติ ปตฺสเถติ จาห...อิติ โข ภิกขเว ยา ตฺตฺร ตตฺตา อวิตถตา อนัญญตถา อิทปฺปจฺจยตา อัย วุจฺจติ ภิกขเว ปฏิจฺจสมุปฺปาโท”.

³⁰ พุทธทาสภิกขุ, ไถวัลยธรรม (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 224.

ในทุกหนทุกแห่ง เราว่ากฎของธรรมชาตินี้ อยู่ในทุกสิ่งทุกแห่ง ในทุกปรมาณูของทุกสิ่งที่มีอยู่ในโลก เป็นมนุษย์ก็ได้ ไม่เป็นมนุษย์ก็ได้³¹

“ธรรมนั้น นั้นแหละ ศึกษาให้ดีเถอะ จะพบว่า มีความหมายแห่งความเป็นพระเจ้า..... “ธรรมชาติ” นั้นเอง มีความหมาย มีคุณค่า ตรงกับคำว่า พระเจ้า ในความหมายที่ถูกต้อง ขอให้พุทธบริษัทเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาตินั้น ไว้ให้ชัดเจนเถอะ ก็จะเข้าใจกันได้ จะทำความเข้าใจกันได้กับเพื่อนมนุษย์ทั่วโลก ที่เขามีพระเจ้า เขานับถือพระเจ้า”³²

“ธรรมชาตินั้น ที่มีอำนาจทำให้สิ่งต่างๆ เป็นไป ให้สิ่งต่างๆ สิ้นสุดลง ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้ ทำให้ก้าวหน้าไปได้ ไปถึงจุดหมายปลายทางได้ เป็นนิพพานอันเป็นนิรันดร”³³

ชาดุดังกล่าวนี้บางครั้งอาจารย์พุทธทาสเรียกว่า “ไควล์ยธรรม”³⁴ ซึ่งมีความหมายคือ เป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่อย่างแพร่หลายทั่วไป มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ไม่ขึ้นอยู่กับเวลาและพื้นที่ เป็นธรรมชาติที่ดำรงอยู่ ตรงกับคำว่า “ธรรม” ซึ่งตัวธรรมะก็แปลว่า สิ่งที่ยังคงอยู่ได้โดยตัวมันเอง³⁵ อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า จากคุณสมบัติที่ว่า เป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่เอง มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ตลาคคจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ลักษณะเช่นนี้มีความหมายเดียวกับพระเจ้าอันเป็นนามธรรม

“นี่คือสิ่งที่เรียกว่า ชาดุเฉยๆ บ้าง เรียกว่าธรรมชาติ คือธาตุที่เป็นธรรม ตัวธรรมที่เป็นธาตุแล้วแค่จะเรียกมันบ้าง มันมีอยู่แล้ว มันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง นี่ตรงกับคำว่า ไควล์ยธรรม มีความหมายอย่างเดียวกับพระเจ้า คือมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง มีความหมายอย่างเดียวกับปรมาคมัน ในข้อที่ว่ามีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง”³⁶

ธรรมชาตินี้เป็นอสังขตะคือ ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง มันมีอยู่อย่างนั้น ไม่ขึ้นต่อเงื่อนไขใดๆ อาจารย์พุทธทาสพยายามเน้นถึงความมีอยู่ของธรรมชาตินี้ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงๆ

“พระเจ้านั้นเป็นธรรมชาติเท่านั้น ไม่เหนือธรรมชาติ แต่เป็นธรรมชาติฝ่ายอสังขตะ คือเป็นสังขะ หรือเป็นกฎ ที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ตลอดกาลนิรันดร พระตลาคคจะ

³¹ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 38.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

³⁴ พุทธทาสยืมคำมาจากศาสนาอื่น เช่น ศาสนาไชนะ เป็นต้น มาจากคำว่า “กวล” ที่แปลว่าสิ้นเชิงหรือทั้งหมดทั้งสิ้น หมายถึงนิพพาน พระอรหันต์ท่านเรียกว่า “กวลี” ดู พุทธทาสภิกขุ, ไควล์ยธรรม (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 4-5, หน้า 68-69.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 299.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 379.

เกิดขึ้นก็ตาม พระตถาคตจะไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมดาคุณนั้นมีอยู่ ว่าอย่างนั้นก็แล้วกัน ต้องธรรมดาคุณนั้นต้องมีตัว “นั่น” ด้วยนะ ธรรมดาคุณไม่เอา ธรรมดาที่เป็นคตตา อวิตตตา อนัญญตา ทุกๆ คำที่มันเป็นคำแทนกันได้ ธรรมนิยามตา ธรรมัญญิตตา กระทั่ง อิทปิัจจยตา นี่มันมีอยู่ ในฐานะเป็นกฎที่เป็นสังขะ เป็นธรรมชาติประเภทสังขะอะไรไปและต้องไม่ได้”³⁷

สำหรับอาจารย์พุทธทาส พระเจ้าในลักษณะนี้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพของพระพุทธรเจ้า และพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ที่ผ่านมาก็ทรงเคารพธรรมคือพระเจ้านี้เช่นกัน ในฐานะเป็นสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้ เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงเคารพธรรม เราก็ควรเคารพธรรมนี้ด้วย พระพุทธรเจ้าทรงเป็นสื่อให้เราเข้าถึงพระเจ้า กล่าวคือพระพุทธรเจ้าทรงค้นพบความจริงอันเป็นธรรมดาคุณนี้ แล้วพระองค์ทรงนำมาสอนให้เรา รู้ เข้าใจ และปฏิบัติตาม³⁸

ธรรมดาคุณนี้ ในทัศนะของอาจารย์พุทธทาสมี ๔ ความหมายด้วยกันคือ 1. ตัวธรรมดา 2. ตัวกฎของธรรมดา ที่อยู่ใ้ธรรมดาคุณนั้นๆ 3. ตัวหน้าที่ตามกฎธรรมดา เป็นหน้าที่ซึ่งสิ่งมีชีวิตจะต้องปฏิบัติตามกฎธรรมดา 4. ผลที่เกิดขึ้นมา ซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎธรรมดา³⁹ พระเจ้าตามความหมายของอาจารย์พุทธทาสคือธรรมดาในความหมายที่สองนี้ เพราะพระเจ้าคือกฎธรรมดาที่มีอยู่จริงและสร้างสิ่งทั้งหลายออกมา ในสิ่งต่างๆ ทั้งหมดนั้นมันมีกฎอันหนึ่งที่อยู่ภายในคอยกำกับ ควบคุมดูแล กฎที่ว่านี้ก็คือกฎธรรมดาคุณนั่นเอง “ที่นี้ในทุกสิ่งนั้นมีกฎอะไรอันหนึ่ง กำกับอยู่ สิ่งอยู่ ควบคุมอยู่ นั่นเรียกว่า กฎของธรรมดา เช่นทำไม้ก่อนหน้าไม้ไม่มีจักรวาล ไม่มี solar system ไม่มีอะไร แล้วทำไม้มันมีขึ้นมาได้ มันก็เพราะกฎธรรมดา มีดวงอาทิตย์ แล้วก็มีโลก แล้วก็มีอะไรๆ ในโลก ตามลำดับ ก็เรียกว่ามันเป็นไปโดยกฎธรรมดา”⁴⁰ กฎ

³⁷ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร :ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 332-333. (เมื่อศึกษามโนทัศน์เรื่องพระเจ้าของอาจารย์พุทธทาสมี คำที่ต้องศึกษาอยู่สามคำคือ “ธาตุ” “ธรรมดา” “ธรรมชาติ” “อิทัปปัจจยตา” “ไควล์ธรรม” คำเหล่านี้มีความหมายร่วมกันในแง่ที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นที่มาหรือบ่อเกิดของสิ่งทั้งปวง อาจารย์พุทธทาสได้มาจากการตีความพระพุทธรพจน์คอนที่ว่า “ไม่ว่าพระตถาคตจะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นมีอยู่แล้ว” คำว่า ธาตุ นี้ อาจารย์พุทธทาสตีความว่า เป็นธรรมชาติบ้าง ในแง่ที่มันเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ เป็นอยู่ของมันอย่างนั้น เป็นกฎธรรมดาเรียกว่า อิทัปปัจจยตาบ้าง ในแง่ที่มันคอยควบคุมดูแลสิ่งต่างให้เป็นไปตามกฎธรรมดา หรือ ไควล์ธรรมบ้าง ในแง่ที่เป็นสิ่งๆหนึ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง ไม่ขึ้นต่อเวลาและอวกาศ มีอยู่ทั่วไปครอบคลุมสิ่งทั้งหลาย สิ่งเหล่านี้เองอาจารย์พุทธทาสเห็นว่าเป็นคุณลักษณะหรือคุณสมบัติเดียวกันกับคำว่า “พระเจ้า”)

³⁸ พุทธทาสภิกขุ, เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “พระเจ้า” (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2525), หน้า 37.

³⁹ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร :ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 332-333.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 333.

ธรรมชาตินี้เราอาจเรียกได้ว่าเป็นพระเจ้าที่คอยควบคุมอยู่ทั่วทุกหนแห่งก็ได้ด้วยคุณจากคุณสมบัติดังกล่าวมานั้น ด้วยเหตุที่กฎธรรมชาติคอยควบคุมดูแลเราอยู่ หน้าที่ของเราคือ ต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาตินั้น ถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎธรรมชาติผลที่ได้ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้หรือสูญหายไป เมื่อได้ปฏิบัติตามหน้าที่แล้ว ผลก็จะออกมาตามสมควรแก่หน้าที่ ผลที่ได้จึงแปรไปตามการทำหน้าที่ตามกฎธรรมชาติหรือไม่นั่นเอง ในมนุษย์นั้น การพยายามปฏิบัติตามกฎธรรมชาติอย่างสุดกำลังนั่นเอง เป็นการอ่อนวอนที่แท้จริงอยู่ในตัวมันเองแล้วสำหรับพระเจ้าที่มีใจเป็นบุคคล⁴¹ เมื่อมนุษย์ได้ทำตามกฎอย่างเต็มที่แล้ว ย่อมได้รับผลดีคือความรอด ความรอดก็คือความเข้าถึงนิพพานนั่นเอง อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า ในเมื่อเรามีพระเจ้าที่เป็นกฎธรรมชาติเช่นนี้ ถ้าเราทำตามกฎธรรมชาตินั้นได้ พระเจ้าก็จะเมตตา การกระทำนี้เป็นการกระทำที่ตัวมนุษย์เองที่จะให้พระเจ้าเมตตาหรือไม่

“การที่พระเจ้าจะเมตตาปราณีหรือมีความทราวม โหคร้าย มันก็ขึ้นอยู่กับมนุษย์ต่างหาก พระเจ้าจะรู้ดีอย่างนั้นไม่ได้ พระเจ้าไม่เหมือนใคร พระเจ้าเหมือนพระเจ้าเท่านั้น ฉะนั้นพระเจ้าก็ทำไปตามหน้าที่ของพระเจ้า คือว่าถ้าทำอย่างนี้ก็เกิดผลอย่างนี้ ถ้าทำอย่างนี้ก็เกิดผลอย่างนี้ ส่วนที่มันจะไปถูกใจมนุษย์หรือไม่ มันก็แล้วแต่มนุษย์ มนุษย์ก็ไปบัญญัติ ที่ถูกใจมนุษย์ว่าพระเจ้าเมตตาปราณี แล้วก็บัญญัติที่ไม่ถูกใจมนุษย์ว่า พระเจ้าลงโทษ เช่นว่า ถ้าฟ้าฝนดี ก็พระเจ้าเมตตาปราณี ถ้าว่าโรคระบาดหรือแผ่นดินถล่มหรือน้ำท่วมโลก อย่างนี้ก็ว่าพระเจ้าพิโรธ”⁴²

การอ่อนวอนพระเจ้าที่ถูกต้องในความคึกของอาจารย์พุทธทาสคือการทำตามกฎธรรมชาติ หรือทำให้ถูกต้องตามกฎของพระเจ้า

“ถ้าเรามีกฎธรรมชาติเป็นพระเจ้า เราก็ทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติที่สุด นั่นแหละคืออ่อนวอน...ถ้าจะใช้คำว่าอธิษฐาน มันก็ไม่ใช่เพียงแต่ความคิดนึก มันต้องตั้งใจเค็ดขาดลงไป ที่จะทำให้ถูกต้องตามกฎ แล้วก็ทำจริงๆ ด้วย นี่จึงจะเรียกว่า อธิษฐาน... นี่เราก็บอกว่า ฉันทเหมือนกัน ฉันทต้องทำให้ถูกต้องตามกฎ พระเจ้าก็รับรู้ คือมันถูกต้องตามกฎ แล้วกฎมันจะไม่รับรู้อย่างไร? ก็ได้ผลตามกฎ ก็เป็นดีหรือเป็นชั่วตามที่บัญญัติกัน ว่าอะไรบัญญัติว่าดีอะไรบัญญัติว่าชั่ว พระเจ้านั้นมีหน้าที่ จะให้ความยุติธรรม ว่าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนี้ ทำอย่างนี้แล้วผลจะเกิดอย่างนี้ ตามกฎอิทัปปัจจยดาเท่านั้นเอง”⁴³

การทำตามพระเจ้าคือการทำตามกฎ กฎดังกล่าวก็คือกฎธรรมชาติที่เรียกว่ากฎแห่งกรรมอันเป็นกฎที่ว่าด้วยเรื่องของการกระทำ กฎแห่งกรรมจึงเข้ามามีบทบาทในส่วนนี้ เนื่องจากกฎแห่ง

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 438.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 44.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49-51.

กรรมนั้นเป็นกฎธรรมชาติและเป็นกฎที่มีอำนาจเด็ดขาด เมื่อเราทำสิ่งที่ควรทำให้ถูกต้องตามกฎแห่งกรรม แล้วเราก็จะได้รับผลโดยสมควรแก่กรรมเสมอ ไม่ว่าเราจะเข้าใจผิดว่าสิ่งดีเป็นสิ่งชั่ว หรือสิ่งที่ชั่วเป็นสิ่งที่ดีแล้วทำลงไป เราก็ยังคงได้รับผลกรรมตามที่เราทำอยู่นั่นเอง ไม่ได้มีความสับสนในการให้ผลของกฎแห่งกรรม⁴⁴ กฎแห่งกรรมนั้นสอนเราให้พึ่งตัวเองช่วยตัวเองไม่ให้หวังพึ่งผู้อื่น การทำตามกฎแห่งกรรมก็คือการช่วยตัวเองตามกฎแห่งธรรมชาติซึ่งตรงแท้แน่นอนและมีอำนาจเด็ดขาด การทำถูกต้องตามกฎแห่งกรรมก็คือการทำถูกต้องตามพระประสงค์ของพระเจ้า มองในมุมนี้ การมีพระเจ้าสำหรับอาจารย์พุทธทาสจึงเป็นเรื่องที่ดี เพราะทำให้คนทำดี ทำตามกฎ ทำตามพระประสงค์ของพระเจ้า ก็จะไม่เกิดการแบ่งแยกทะเลาะกัน หรือแม้แต่การเข้าไปอยู่ร่วมเป็นอันเดียวกับพระเจ้า ก็คือการทำความดี มีจิตใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้และสามารถทำได้ โดยไม่ต้องรอการเข้าถึงหลังจากชีวิตนี้แต่ประการใด⁴⁵ ผลของการมีพระเจ้าในทัศนะของอาจารย์พุทธทาสจึงเป็นเรื่องที่ดี และสามารถสำเร็จประโยชน์ได้เป็นอย่างดีระหว่างศาสนา

2.3.3 พระเจ้ากับปฐมเหตุ

ผู้นับถือศาสนาฝ่ายอเทวนิยมมักตั้งข้อสงสัยว่าพระเจ้าจะมีอยู่จริงหรือ ในเรื่องนี้ อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า ถึงแม้เราจะเชื่อว่าพระเจามีหรือไม่มีก็ตามที แต่เราไม่อาจปฏิเสธสิ่งๆ หนึ่ง ที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นต้นกำเนิดสิ่งทั้งปวง “แต่อย่างไรก็ดี ถ้าเขาจะแตกแยกกัน โดยความคิดว่ามีพระเจ้าบ้าง ไม่มีพระเจ้าบ้าง องค์เดียวบ้าง หลายองค์บ้าง ก็ตามใจเถอะ แต่ขออย่างเดียว อย่าปฏิเสธสิ่งๆ หนึ่ง ซึ่งมันมีอยู่จริง ที่เป็นเหตุให้เกิดสิ่งทั้งปวง แล้วควบคุมสิ่งทั้งปวงไปตามระเบียบ จนกว่าจะถึงที่สุด สิ่งนี้จะมีอยู่ เราจะยึดถือสิ่งนี้เป็นหลักเรื่อยไป สำหรับทำความเข้าใจปรองดองกัน เพื่อให้คนทั้งโลกมีพระเจ้าร่วมกัน”⁴⁶ ที่ผ่านมามาเราได้เห็นแล้วว่า พระเจ้าในทัศนะของอาจารย์พุทธทาสเกิดจากการตีความพระพุทธรูปที่ว่า ไม่ว่าพระตถาคตจะเกิดขึ้นหรือไม่ ชาตินั้นก็ยังคงมีอยู่ และเหตุเพราะธรรมชาติของมันมีอยู่ไม่ขึ้นอยู่กับการรับรู้ของผู้ใดนี้เอง อาจารย์พุทธทาสจึงตีความว่า ด้วยคุณสมบัติเหล่านี้เอง ธรรมชาติจึงมีลักษณะเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งหลาย และท่านคิดว่า การมีแนวความคิดเรื่อง ปฐมเหตุ อันเป็นต้นกำเนิดหรือผู้สร้างสิ่งต่างๆ นั้นเป็นสามัญสำนึกที่ทุกคนไม่สามารถปฏิเสธได้ ในพุทธศาสนาก็ย่อมมีทัศนะเรื่องปฐมเหตุเช่นเดียวกัน

⁴⁴ พุทธทาสภิกขุ, คริสต์ธรรมและพุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2529), หน้า 52.

⁴⁵ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร:ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 52-54.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

“ในพุทธศาสนา ก็มีผู้สร้าง อะไรเป็นต้นกำเนิดเป็นต้นเหตุ ให้สิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นและเป็นไป จะเรียกว่า กฎแห่งกรรม หรือธรรมชาติในฐานะเป็นกฎได้ นั่นแหละคือผู้สร้าง เพียงแต่ว่า ไม่เป็นบุคคล.....เราต้องมีความคิดอย่างของเราเอง ว่าคนนี้จะเกิดมาได้เองอย่างไร มันต้องมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นต้นเหตุให้คนเกิดมาในโลกนี้ อะไรเป็นต้นเหตุอันนั้น นั่นก็คือพระเจ้าอย่างเดียวกับเขา แต่เขาพูดเป็นคน เราพูดเป็นอย่างมิใช่คน แต่มันเหมือนกันตรงที่ว่ามันเป็นต้นเหตุที่ทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น หรือให้ทุกสิ่งมันเกิดขึ้น นี่เราต้องยอมรับว่ามีผู้สร้าง”⁴⁷

“อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า จิตตา ว ตา ธาตุ –ตถาคตทั้งหลายจะเกิดขึ้นก็ตาม ตถาคตทั้งหลายจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นมีอยู่แล้ว นี่คือ ไกวัลยธรรมด้วย แล้วก็ในฐานะที่เป็นปฐมเหตุด้วย เพราะว่า มันมีอยู่ก่อนในฐานะที่เป็นอิทัปปัจจยตา สิ่งทั้งหลายออกมาตามกฎ หรือเป็นไปตามกฎของอิทัปปัจจยตา เราควรจะเอาอันนี้แหละเป็นปฐมเหตุ คล้ายๆ กับว่าเป็นพระเจ้า ในพวกที่นับถือพระเจ้า”⁴⁸

“ที่นี้ถ้าเราจะดูอีกครึ่งหนึ่งว่า เมื่อก้าวโดยคุณลักษณะ เราจะพบลักษณะคือ หน้าที่หรือความสามารถของพระเจ้า พระเจ้าต้องเป็นปฐมเหตุของทุกสิ่ง ถ้าถามขึ้นว่า สิ่งทั้งหลายนี้ มันมีที่ออกมาไหม? มีปฐมเหตุไหม? โดยสามัญสำนึก ใครๆ ก็ต้องตอบว่า มันมี มีปฐมเหตุ คือต้องมีที่ออกมาแห่งสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงจึงจะออกมา พวกที่มีศาสนาพระเจ้าอย่างบุคคล เขาก็ถือว่าพระเจ้าอย่างบุคคล นั่นแหละ เป็นที่ออกมาแห่งสิ่งทั้งปวง ท่านสร้างมันขึ้น ท่านบันดาลมันขึ้น โดยฤทธิ์เดชของท่าน ที่นี้เราไม่มีพระเจ้าอย่างบุคคล แต่เราก็มีปฐมเหตุ คือกฎแห่งธรรมชาติ นั่นแหละเป็นต้นเหตุ เป็นตัวเหตุ ที่ให้สิ่งทั้งปวงออกมา แม้เราจะเรียกชื่อ ตถา ความเป็นอย่างนั้น ความเป็นอย่างอื่น มันก็ตั้งอยู่ในฐานะที่จะเป็นปฐมเหตุ ให้สิ่งต่างๆ ออกมา คือมันเป็นกฎของธรรมชาติ ที่บันดาลให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น- ตั้งอยู่-ดับไป ในตัวเราคนหนึ่ง มีอาการที่เรียกว่า เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป ทุกขณะจิต นี่มันเป็นลักษณะของสิ่งที่พระเจ้าสร้างขึ้น”⁴⁹

อาจารย์พุทธทาสถือเอาธรรมชาติที่มีอยู่ไม่ว่าพระตถาคตเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิดขึ้นก็ตามนี้ นั่นเองเป็นปฐมเหตุ (ซึ่งเป็นคุณสมบัติของพระเจ้า) ในฐานะที่มันมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นต้นกำเนิดแห่งสิ่งทั้งปวง และเนื่องจากธรรมชาติหรืออิทัปปัจจยตานี้เป็นกฎ สิ่งทั้งหลายที่ออกมาจากกฎมันจึงเป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตานี้คือเป็นไปตามเหตุปัจจัย อาจารย์พุทธทาสเชื่อว่าเมื่อเราสืบสาวกระบวนการตามเหตุปัจจัยไปเรื่อยๆ แล้วในที่สุดเราก็จะพบว่า มีสิ่งๆ หนึ่งอันเป็นต้นตอของสิ่งทั้งหลาย

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-65.

⁴⁸ พุทธทาสภิกขุ, ไกวัลยธรรม (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 391-392.

⁴⁹ พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 42-43.

“ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงคำบางคำเช่น คำว่า “ปฐมเหตุ” นี้ บางคนจะคัดค้านเสียงแข็งว่า ในพุทธศาสนา ไม่มี อย่างนี้เป็นต้น ที่จริงคำว่า ปฐมเหตุ นั้นมันมีมากกว่าที่จะมี แต่ไม่ได้เรียกว่า ปฐมเหตุ คือ ได้กล่าวไว้ในลักษณะที่ยอมรับว่า ที่แรกมันก็มีสิ่งหนึ่ง แล้วมันก็มีสิ่งหนึ่ง ตามกฎของอิทัปปิจจยตา เพราะมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น อย่างนี้ มันถอยหลังไปได้เรื่อย จนถึงที่สุดที่ว่า เพราะมีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง สิ่งเหล่านี้จึงมีขึ้นมา แต่ก็ไม่ใช่เป็นตัวเป็นตน ไม่เป็นบุคคล เช่นพระเจ้าเป็นต้น”⁵⁰

จากเนื้อหาข้างบน ตามทัศนะอาจารย์พุทธทาส พุทธศาสนาปฏิเสธเรื่องการเป็นต้นกำเนิดของสิ่งต่างๆ โดยพระเจ้าที่เป็นบุคคล แต่นั่นก็ได้หมายความว่าพุทธศาสนาจะไม่มีแนวความคิดเรื่องต้นกำเนิด ตรงกันข้ามพุทธศาสนาก็มีความคิดเรื่องต้นกำเนิดเช่นเดียวกัน ตามหลักอิทัปปิจจยตา เมื่อเราสืบสาวกระบวนการเหตุปัจจัยย้อนกลับไปได้เรื่อยๆ ท้ายที่สุดเราจะพบว่า มีสิ่งหนึ่งที่แสดงบทบาทเป็นต้นกำเนิดของสิ่งทั้งปวง

อย่างไรก็ตาม อาจารย์พุทธทาสเห็นว่า การใช้คำว่า “ปฐมเหตุ” นี้มีความกำกวม⁵¹ เพราะในความเป็น “สาเหตุ” บางครั้งความเป็นสาเหตุอาจมีได้หลากหลาย ทั้งสาเหตุโดยตรง และสาเหตุโดยอ้อม ท่านยกตัวอย่าง การปั่นหม้อขึ้นมาจากช่างหม้อ หม้อที่มีขึ้นมานั้นอาจมีหลายสาเหตุคือมาจากดินเหนียว หรือ อุปกรณ์การเผาดินเหนียว หรือว่า เครื่องปั้น ซึ่งแต่ละสาเหตุก็มีความเป็นไปได้เหมือนกัน อาจารย์พุทธทาสจึงได้เสนอว่าที่ถูกควรเรียกว่า “ปฐมธรรม” โดยมุ่งถึงสิ่งสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวงหรือสิ่งที่อยู่เป็นอันแรก แล้วสิ่งอื่น ได้อาศัยคลอออกมา และการมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวงนี้ ก็เป็นการมีอยู่ที่มีได้มีลักษณะเป็นตัวตนหรืออัตตา ดังที่อาจารย์พุทธทาสได้กล่าวว่า

“ข้อนี้มันมีความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า พวกที่ถือว่ามีปฐมเหตุ ที่เป็นอันแรก หรือเป็นพระเจ้าสร้างสิ่งทั้งปวงเป็นปฐมเหตุ อย่างนี้แล้วเขาก็ถือเอาว่าสิ่งนั้นเป็นอัตตาเป็นตัวตน เป็นบรมอัตตา-ตัวใหญ่อย่างยิ่ง ที่ออกมาของอัตตาทั้งหลาย หรือว่าสิ่งนั้นสร้างอัตตาทั้งหลายออกมา พุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าอย่างนั้น แต่ก็ได้ปฏิเสธว่า สิ่งที่มีมันมีอยู่ที่แรก ก่อนสิ่งใดๆ แล้วสิ่งใดๆ ต้องออกมาจากสิ่งนั้น หรืออาศัยสิ่งนั้น หรือ คลอออกมาจากสิ่งนั้น อย่างนี้มันก็มีอยู่ แล้ว สิ่งนั้นก็ควรจะเรียกว่า ปฐม

⁵⁰ พุทธทาสภิกขุ, ไควล์ธรรม (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 480.

⁵¹ ในทางตะวันตกก็มีข้อถกเถียงมากมายในเรื่องความเป็นสาเหตุเช่นกัน นักปรัชญาที่พยายามอธิบายเรื่องความเป็นสาเหตุก็มีความเห็นไม่ตรงกันนัก เพราะปัญหาที่ว่า เมื่อเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์อย่างหนึ่งเกิดขึ้นอะไรคือสาเหตุที่ทำให้มันเกิดขึ้น ทศนะที่ตอบปัญหาดังกล่าวมีมากและยังไม่มีทศนะใดที่จะให้คำตอบเป็นที่ยุติได้ ผู้สนใจโปรดดู บูรณ ธรรมชาติ, “ปัญหาความเรื่องความเป็นสาเหตุในปรัชญาตะวันตก” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531.

ธรรม มากกว่า คือให้มันได้ทั้งเหตุทั้งผล หรือว่าไม่เป็นเหตุหรือไม่เป็นผล แต่ในภาษาทั่วไปมักจะเรียกว่าปฐมเหตุเสียแล้ว ก็ต้องเลยเรียกว่าปฐมเหตุกัน ไปก่อน แต่ที่ถูกควรจะเรียกว่า ปฐมธรรม คือ ธรรมอันแรกหรือสิ่งแรกซึ่งจะไม่เรียกว่าเหตุว่าผล”⁵²

เหตุผลที่อาจารย์พุทธทาสเปลี่ยนคำว่า “ปฐมเหตุ” นี้ เป็นเพราะว่าคำๆ นี้มีความหมายกำกวมหรือมีความหมายได้สองนัยคือ หนึ่ง: ความหมายทางศาสนา คือ สาเหตุแรกสุดของทุกสิ่ง (ปฐมเหตุ) หมายถึงสิ่งที่เป็นต้นตอหรือมูลการณที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นนิรันดร์ และเป็นที่มาของสิ่งทั้งหลาย ตามความหมายนี้ในทางปรัชญาศาสนามักจะหมายถึงพระเจ้า สอง: ความหมายทางความเป็นสาเหตุคือ “สาเหตุแรก (ปฐมเหตุ)” ความหมายนี้เป็นความหมายที่แตกต่างจากความหมายที่หนึ่ง เพราะมิได้มุ่งหมายว่า “สาเหตุแรก” นี้จะมีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง หรือเป็น นิรันดร์หรือไม่ แต่มุ่งถึงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์สองเหตุการณ์ (ระหว่างเหตุกับผล) ว่า เมื่อมีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้น อะไรคือ “สาเหตุแรก” ที่ทำให้เกิดเหตุการณ์นั้น นักปรัชญาตะวันตกเรียกสภาพการณ์เช่นนี้ว่า *ปัญหาความเป็นสาเหตุ (Causation)* ยกตัวอย่างเช่น เหตุการณ์คือไฟไหม้บ้าน การพิจารณาเรื่องนี้จะเริ่มด้วยการตั้งคำถามว่า อะไรคือสาเหตุแรกที่สัมพันธ์ให้เกิดเหตุการณ์นี้ คำตอบหรือข้อสมมุติฐานก็จะออกมาได้มากกว่าหนึ่ง เช่น สาเหตุแรกมาจาก “ไฟฟ้าลัดวงจร”, “เตาแก๊สในครัวระเบิด”, “มีคนวางเพลิง”, “ธูปที่จุดไว้บนหิ้งพระ”.....เราจะเห็นได้ว่าคำตอบสามารถมีมากกว่าหนึ่งคำตอบ ขึ้นอยู่กับเหตุผลสนับสนุนแต่ละคำตอบนั้นๆ ซึ่งก็สามารถถกเถียงไปได้เรื่อยๆ อาจารย์พุทธทาสคิดว่าการใช้คำว่าสาเหตุแรกหรือปฐมเหตุสามารถมีความหมายกำกวมได้สองนัยเช่นนี้ ท่านยอมรับความหมายที่หนึ่ง แต่กลัวว่าคนมักจะนำไปคิดหรือนำไปใช้ปนกันกับความหมายที่สองนี้ว่าอะไรเป็นเหตุ อะไรเป็นผล ท่านจึงเปลี่ยนคำๆ นี้ให้มาใช้คำว่า “ปฐมธรรม” แทนโดยให้ความหมายแต่เพียงตามความหมายที่หนึ่งเท่านั้น ซึ่งท่านคิดว่า สามารถรวมได้ทั้งเหตุและผล ไม่ต้องมีปัญหาว่าอะไร เป็นเหตุ เป็นผล⁵³ (แบบความเป็นสาเหตุตามความหมายที่สอง) ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ที่นี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นแดนที่ออกมาของสิ่งทั้งปวงทั้งที่เป็นรูปธรรม ที่เป็นนามธรรม หรือมิใช่รูปธรรม ไม่ใช่นามธรรม ทั้งสังขตะ ทั้งอสังขตะ นี้มันมีอยู่สิ่งหนึ่งคล้ายเหมือนกันของสิ่งที่จะเป็นเหตุก็ตาม ที่จะเป็นแดนอะไรก็ตามนี้มันรวมตัวกันเป็นสังขตะ คือสิ่งที่เราเรียกในเวลานี้ว่า ไกวัลยธรรมในฐานะที่เป็นปฐมเหตุ ซึ่งที่ถูกควรจะเรียกว่า ปฐมธรรม คือสิ่งที่มีอยู่ที่แรกก่อนสิ่งทั้งปวง สำหรับจะแยกตัวออกจากกันเป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม นี้จำกัดความของคำว่า ปฐมเหตุ ให้ได้อย่างนี้ก่อนว่า มีสิ่งที่

⁵² พุทธทาสภิกขุ, *ไกวัลยธรรม* (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 346.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 346-353.

มีอยู่ที่แรกก่อนสิ่งทั้งปวง สำหรับสิ่งทั้งปวงไหลออกมา รวมถึงที่เป็นเหตุด้วย และสิ่งที่เป็นผลด้วย อะไรก็ตาม มันไหลออกมาจากสิ่งนั้น ซึ่งมีอยู่เป็นไควล์ยดา คือเป็นสิ่งเดียวทั้งนั้น แล้วทุกที ทุกเวลา ทุกหนทุกแห่ง ทุกยุคทุกสมัย”⁵⁴

ดังนั้น อาจารย์พุทธทาสจึงเห็นว่า เมื่อใช้คำว่า ปฐมเหตุ ให้หมายถึง ปฐมธรรม ในความหมายที่มุ่งถึงสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งทั้งปวง เป็นที่มาของสิ่งทั้งปวง การมีอยู่นั้นก็มีใช้ลักษณะที่เป็นตัวตน แต่ก็เชื่อว่ามิใช่ก่อนและเป็นต้นเหตุของสิ่งทั้งปวง สรุปแล้ว อาจารย์พุทธทาสเชื่อว่า ในพุทธศาสนามีแนวความคิดเรื่องสิ่งแรกที่เป็นต้นกำเนิดของสิ่งทั้งหลาย เหตุผลที่สนับสนุนก็คือพระพุทธพจน์ในตอนที่ตรัสว่า ไม่ว่าพระองค์จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ชาคนั้นมีอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่มันมีอยู่และมีอยู่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะค้นพบด้วย มันจึงเป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้งปวง และถ้าทศนะเรื่องพระเจ้าเกี่ยวข้องกับแนวความคิดที่ว่า พระเจ้าต้องมีคุณสมบัติเป็นสาเหตุแรกให้เกิดสิ่งทั้งปวงออกมา พุทธศาสนาก็พูดถึงเรื่องพระเจ้าไว้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาจึงมีคำสอนเรื่องพระเจ้า

2.3.4 พระเจ้ากับกฎอิตัปปัจจยดา

อาจารย์พุทธทาสเสนอว่า อิตัปปัจจยดาคือพระเจ้า เพราะอิตัปปัจจยดาเป็นกฎธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งทั้งหลายเสมือนพระเจ้า “สิ่งที่เรียกว่า “พระเจ้า” มิได้โดยที่คนเหล่านั้นไม่ต้องรู้สึก พระเจ้าที่ว่านี่ก็คือ อิตัปปัจจยดา คือความที่เมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆ จึงเกิดขึ้น อิตัปปัจจยดา ในฐานะที่เป็นกฎนั้นแหละคือพระเจ้า”⁵⁵ พระเจ้าเช่นนี้เป็นพระเจ้าในลักษณะนามธรรม พระเจ้าคือกฎอิตัปปัจจยดาที่ทำหน้าที่สร้างสิ่งทั้งหลาย ควบคุมสิ่งทั้งหลาย และก่เลิกล้าง (ทำลาย) สิ่งทั้งหลายในฐานะเป็นจุดหมาย อิตัปปัจจยดาในฐานะพระเจ้ามียุทธลักษณะสามประการคือ หนึ่งในฐานะผู้สร้างสิ่งทั้งหลาย หมายถึงอิตัปปัจจยดา มีอำนาจที่จะทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้น สิ่งทั้งปวงที่ว่านี่ก็คือสังขตธรรมทั้งหมด สองในฐานะผู้ควบคุมดูแลสิ่งทั้งหลาย หมายถึงอิตัปปัจจยดามีอำนาจทำให้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปตามกฎคือตัวมันเอง⁵⁶ สิ่งต่างๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยภายใต้การควบคุมของกฎอิตัปปัจจยดา สามในฐานะผู้เลิกล้าง (ทำลาย) สิ่งทั้งหลาย อิตัปปัจจยดาในส่วนนี้อาจารย์พุทธทาสเรียกว่า อิตัปปัจจยดา ในฐานะเป็นจุดหมาย เมื่อสร้างแล้วก็สลายไปสู่ต้นเดิม เป็นการกลับเข้าไปเป็นอันเดียวกันกับกฎของอิตัปปัจจยดา คือพระนิพพานนั่นเอง มองในแง่นี้คือการที่สิ่ง

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 352.

⁵⁵ พุทธทาสภิกขุ, อิตัปปัจจยดา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2544), หน้า 98.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

ทั้งหลายกลับเข้าไปเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าคืออิทัปปัจจยตาซึ่งเป็นต้นกำเนิดเดิมนั่นเอง ดังที่ท่านกล่าวไว้

“ที่นี่ จุดหมายปลายทางของพุทธบริษัท คือนิพพาน คือเข้าถึงความเป็นอันเดียวกับกฎของอิทัปปัจจยตา ไม่ต้องถูกสร้างอีกต่อไป ถ้าพระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทาง ในพุทธศาสนาก็มี นิพพานเป็นพระเจ้า⁵⁷

อิทัปปัจจยตา ในแง่ที่เป็นผลสุดท้าย จุดปลายทางที่จะต้องเข้าถึง มันก็คือสิ่งที่ไม่รู้จะเรียกว่าอะไร กล่าวคือ การจบลงของ อิทัปปัจจยตา นี้ มันก็คือนิพพาน ในพุทธศาสนา”⁵⁸

คามทัศนะของอาจารย์พุทธทาส โลกและจักรวาลนี้ตั้งขึ้นมาจากอิทัปปัจจยตา อิทัปปัจจยตาเป็นเหตุให้เกิดจักรวาล ดวงดาว ดวงอาทิตย์ มนุษย์และสิ่งต่างๆ จนกระทั่งโลกเรา ณ ปัจจุบันนี้⁵⁹ อิทัปปัจจยตานี้มีอยู่ในที่ทุกแห่ง เมื่อเรามองไปรอบๆ ตัวเรา เราจะพบเห็นสิ่งต่างๆ ที่ล้วนแต่ดำเนินไปด้วยกฎอิทัปปัจจยตาที่คอยควบคุมดูแลอยู่ ทุกอย่างล้วนแต่อยู่ภายใต้เหตุปัจจัยแห่งอิทัปปัจจยตาที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ ยกตัวอย่างง่ายๆ แม่ครัวหุงข้าวอยู่ในครัว ด้วยเหตุปัจจัยที่ไม่พื้นที่เป็นเชื้อเพลิงและออกซิเจนและความร้อนรวมกัน ไฟที่เป็นความร้อนก็เกิดขึ้นมาเมื่อเรานำข้าวใส่น้ำไปวางไว้ข้างบน น้ำก็เดือด เมล็ดข้าวอ่อนแล้วก็สุก เหตุปัจจัยดังกล่าวที่ว่ามานี้ก็ล้วนแต่เป็นไปตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา แม้แต่ของที่ง่ายที่สุดดังกรณีตัวอย่างของแม่ครัวก็อยู่ภายใต้เหตุปัจจัยของกฎอิทัปปัจจยตา⁶⁰ กฎอิทัปปัจจยตานี้จึงแทรกซึมอยู่ในทุกสิ่ง ในทุกๆ ปริมาณ เมื่อปริมาณต่างๆ มารวมกันเป็นอณู เป็นธาตุ เป็นกลุ่มขึ้นมาก็ตกอยู่ภายใต้กฎอิทัปปัจจยตา หรือแม้แต่ความรู้หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ ในทางวิทยาศาสตร์ที่ได้มาก็มีลักษณะเดียวกับอิทัปปัจจยตานี้ในลักษณะที่เมื่อส่วนนี้ๆ ประกอบกับส่วนนี้ๆ ขึ้นมาก็เกิดเป็นสิ่งนี้ เป็นต้น

การตีความว่าพุทธศาสนาสอนเรื่องพระเจ้าของอาจารย์พุทธทาส เป็นการตีความที่แตกต่างไปจากความเชื่อเดิมของชาวพุทธส่วนใหญ่ จึงอาจถูกมองได้ว่าเป็นการตีความเข้าข้างศาสนาอื่น อาจารย์พุทธทาสเองก็คงตระหนักในเรื่องนี้ ท่านจึงได้อธิบายว่าไม่ควรเข้าใจเจตนารมณ์ของท่านไปในทางเช่นนั้น ท่านยืนยันว่าการตีความของท่านมิใช่เป็นการตีความเพื่อประโยชน์อะไรแต่

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112-113.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

⁵⁹ พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตาในฐานะหัวใจแห่งพระพุทธศาสนา ชุดหมุนล้อ อันดับ 59, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2539), หน้า 21-22.

⁶⁰ พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2544), หน้า 33-35.

ประการใด หากแต่ว่าเป็นการตีความตามความเป็นจริง เพราะสิ่งที่จริงมันก็คือสิ่งที่จะต้องเป็น
อย่างนี้อยู่แล้ว ดังที่ท่านกล่าวว่า

“บางคนอาจจะคิดว่า นี่เพื่อจะ ไปต่อรองกับพวกที่มีพระเจ้า เพื่อเอาอกเอาใจเขาหรืออย่างไร?
ก็บอกว่าไม่ใช่อย่างนั้น มันเป็นเรื่องจริง มันเป็นเรื่องจริงอย่างยิ่ง จริงโดยเด็ดขาด ที่มันมีอยู่อย่างนี้
คือเรามีธรรมะ ในลักษณะนี้ เป็นสิ่งที่ทำหน้าที่เหมือนกับพระเจ้า ในศาสนาทั้งหลายเขาทำกัน ได้
อย่างไร เราก็ทำกัน ได้อย่างนั้น ฉะนั้นให้ยุดีว่า เรามีพระเจ้าตามแบบชาวพุทธ เป็นปฐมเหตุของสิ่งทั้ง
ปวง สร้างสิ่งทั้งปวง ควบคุมสิ่งทั้งปวง ทำลายสิ่งทั้งปวง ตั้งอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยอะไร⁶¹

นี่ อาตมาก็ถูกค่าเรียกว่า เอาใจออกห่างจากพุทธศาสนา ไปเข้าข้างคริสเตียน ยกย่องเชิดชูอะไร
นี่ เรื่องนี้ขอยืนยันว่า ไม่เป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องที่พูดตามจริง เป็นเรื่องที่ตามที่มีอยู่อย่างไร แล้วก็
ไม่ได้แก้งัดตีความหมายให้เป็นประโยชน์ หรือให้โทษแก่ฝ่ายใด พูดไปตามจริง จึงพยายามชี้อย่าง
ที่ให้เห็นว่า ในทุกศาสนามีสิ่งที่เรียกว่า ไกวัลยธรรมอันเดียวกัน ข้อเดียวกัน ใครเข้าถึงแล้ว จะ
หมดความยึดถือที่แยกเป็นศาสนานั้น เป็นศาสนานี้ จนได้ดูถูกดูหมิ่นกัน นี่ขอให้ฟังให้ดี ๆ อย่างนี้⁶²

สรุปความว่า อาจารย์พุทธทาสเห็นว่าพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่ในพุทธศาสนา แต่พระเจ้าในที่นี้มีความ
หมายที่แตกต่างจากพระเจ้าที่คนส่วนใหญ่คุ้นเคย อาจารย์พุทธทาสนิยามพระเจ้าใหม่ด้วยความ
หมายของพุทธศาสนา แต่ท่านก็เชื่อว่าความหมายดังกล่าวนี้หากพิจารณาด้วยใจที่เป็นกลางก็
อาจกล่าวได้ว่าเป็นความหมายของพระเจ้าที่เป็นสากลที่สุด พระเจ้าที่เป็นสากลนี้เองที่จะช่วยเชื่อม
ร้อยศาสนาทั้งหลายเข้าด้วยกัน เมื่อเราสามารถก้าวข้ามความแตกต่างของคำสอนในระดับภาษาคน
จนมาเห็นได้ว่าในทางภาษาธรรมนั้นทุกศาสนาล้วนแล้วแต่ต้องมีพระเจ้าด้วยกันทั้งนั้น ความ
ขัดแย้งระหว่างศาสนาก็จะค่อยๆหมดไปจากโลก ความเชื่อเรื่องพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่เราชาวพุทธควร
ให้ความสนใจ และในส่วนของผู้ที่นับถือศาสนาแบบที่สอนเรื่องพระเจ้าเองก็ตาม ควรที่จะสนใจ
ความหมายของพระเจ้าชนิดที่จะไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกัน พระเจ้าอย่างบุคคลนั้น
แตกต่างกันได้ แต่พระเจ้าที่เป็นนามธรรมสากลนั้น ไม่มีทางที่จะต่างกัน พระเจ้าที่ไม่ต่างกันนี้เองที่
ท่านเห็นว่าเป็น “หัวใจ” ของทุกศาสนา การทำความเข้าใจเรื่องพระเจ้าของอาจารย์พุทธทาสจึงเกี่ยว
โยงกับปณิธานที่จะช่วยให้ศาสนิกชนในทุกศาสนาได้เข้าถึงหัวใจของศาสนาแห่งคนที่ท่านได้ตั้ง
เอาไว้ด้วย แม้ในเรื่องการช่วยให้คนทั้งหลายได้ถอนตนออกมาจากลัทธินิยมบูชาวัตถุเองก็เช่นกัน
ย่อมเกี่ยวเนื่องอยู่กับแนวคิดเรื่องพระเจ้านี้อย่างแยกไม่ออก พระเจ้าที่เป็นนามธรรมนี้เมื่อเราเข้าถึงก็
ชื่อว่าได้เข้าถึงสาระของชีวิต สาระชีวิตเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ คนที่หลงอยู่ในวัตถุไม่มีทางที่จะ

⁶¹พุทธทาสภิกขุ, ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, 2528), หน้า 41.

⁶²พุทธทาสภิกขุ, ไถวัลยธรรม (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, 2546), หน้า 438.

เข้าถึงสาระชีวิตที่ว่านี้ สรุปลความคือ การวิเคราะห์ความหมายของพระเจ้าโดยอาจารย์พุทธทาสได้นำท่านไปสู่ปณิธานสามข้อที่ตั้งไว้ว่า (๑) จะพยายามลดความขัดแย้งระหว่างศาสนา (๒) จะพยายามช่วยให้ศาสนิกชนในแต่ละศาสนาได้เข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน (๓) จะพยายามดึงคนทั้งหลายให้ออกมาจากการครอบงำของลัทธิที่บูชาวัดถุ กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือปณิธานสามข้อนี้เมื่อแปรมาเป็นการปฏิบัติของอาจารย์พุทธทาสก็ออกมาในรูปการนำเสนอความคิดเรื่องพระเจ้าที่เป็นสากลและเป็นแก่นแท้ของชีวิตตามที่แสดงมาทั้งหมดในบทนี้นั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย